

LA CATALUNYA IL·LUSTRADA DEL SEGLE XVIII*

JOAQUIM ALBAREDA SALVADÓ

És per a mi un honor, com a osonenc i com a antic professor dels Estudis Universitaris de Vic –també, naturalment, pels meus vincles amb Eumo Editorial i per les bones amistats que conservo a la Universitat de Vic–, participar en aquest acte acadèmic de commemoració dels 400 anys de la Universitat Literària. Finalment, el nostre país es redreça d'un dels torts comesos el 1714 i veu satisfeta una demanda de la seva societat.

Però m'han demanat que parlés, justament, de l'endemà de la injustícia comesa el 1717 per Felip V, quan creà la Universitat de Cervera amb el simple argument del vencedor: «Por quanto las turbaciones passadas del Principado de Cataluña obligaron mi providencia a mandar se cerrasen todas sus Universidades, por haber los que concurrían en ellas fomentado muchas inquietudes» (Soldevila, 1938, pàg. 35).

El 1714, Catalunya i la Corona d'Aragó –després d'haver apostat per un projecte polític i econòmic representat per les potències marítimes, amb l'Arxiduc Carles d'Àustria com a rei, i ser derrotades– van veure estroncat el desenvolupament del seu sistema polític secular, el qual va ser substituït, per la força de les armes, pel règim més netament absolutista de l'Europa occidental.

Tanmateix, malgrat la interpretació pessimista de Ferran Soldevila, en el sentit que, a partir d'aleshores, Catalunya es va esforçar per esdevenir província, els coneixements actuals sobre el segle XVIII ens demostren que tot i la pèrdua de l'Estat, la nació persistí. Malgrat la repressió aclaparadora que va imposar el règim borbònic i la inexistència d'institucions representatives del país, hi ha indicis persistents d'una determinada consciència d'identitat dels catalans que s'expressa al llarg del segle, tant en forma de dissidència política, com de realitzacions i de projectes de futur.

* Text de la conferència pronunciada el dia 22 d'octubre de 1999, a la Sala de la Columna de l'Ajuntament de Vic, en motiu de la commemoració del 400 aniversari de la creació de la Universitat Literària de Vic.

En els àmbits demogràfic i econòmic, Catalunya va experimentar profundes transformacions (arrelades en els processos iniciats en el segle anterior –abans de 1640–, com acaba d'explicar l'historiador Albert García Espuche (1998)), que la van situar en bones condicions per a accedir al procés d'industrialització cap a mitjan segle XIX. Les transformacions agràries, comercials i industrials van donar lloc, alhora, a una societat que, malgrat que continuava estructurada en estaments, consolidava una nova organització en classes, fonamentada en la riquesa i no en el privilegi. La mobilitat social n'era un tret característic, com també ho era la seva progressiva diferenciació social. El dinamisme d'aquesta societat s'observa no solament en l'expansió del fenomen urbà, sinó també en els esforços per dotar-se d'infraestructures que donessin resposta a les exigències del desenvolupament econòmic no satisfetes per la monarquia. La Junta de Comerç, impulsada pels comerciants i industrials, n'és el paradigma. En aquesta societat canviant, i malgrat que les directrius del «despotisme il·lustrat» –que seria millor anomenar-lo «absolutisme reformista» per estalviar-nos malentesos– apuntaven cap a altres camins, Catalunya va desenvolupar una Il·lustració aplicada, d'acord amb les seves pròpies estructures econòmiques i demandes socials, encara que, a mesura que avançava el segle, es va agreujar l'ofegament que la dinàmica societat catalana patia en les encarcerades institucions de govern borbòniques.

Aquest és el context polític i econòmic en el qual ens mourem. Abans de parlar, però, pròpiament de la ciència i la cultura, és obligat de fer una referència a la llengua. Modest Prats (1995) ha constatat que, pels volts de 1768, data de la Reial Cèdula de Carles III que decretava l'obligatorietat del castellà en els ensenyaments secundari i primari, es va consolidar l'ús del castellà en l'administració pública i eclesial, en l'ensenyament superior, en la literatura i la ciència, en el procés de substitució del llatí com a vehicle de cultura. A més, a partir d'aleshores, fou prohibit d'editar llibres en català, si bé se'n publicaven amb llicència dels bisbes, i des del 1772 s'obligà a portar els llibres de comptes en castellà. De manera semblant al que succeïa amb l'edició de llibres, l'obligatorietat del castellà en l'ensenyament primari –i fins secundari– va tenir efectes discutibles fins ben entrat el segle XIX. En tot cas, és evident que el castellà guanyà terreny gràcies a l'interès dels comerciants i menestrals en la seva pugna per guanyar el mercat espanyol: «la diversidad de idioma causa extrañeza y retarda el enlace», deia il·lustrat F. Romà i Rossell (F. Romà, 1989, pàg. 307). Però per sota d'aquesta realitat, la vitalitat de la llengua era indiscutible. Encara, el 1765, el capità general marquès de la Mina, en referir-se als catalans, després de recordar que eren «idólatras de su libertad» i que guardaven «la memoria de sus antiguos privilegios», insistia que la qüestió de l'idioma era «dificultoso escollo, pues, aunque suponga la vulgaridad que difiere poco del castellano, sólo se verifica en las ciudades y las gentes cultas, pero en la inferior plebe y en las montañas ni la entienden ni la quieren entender» (J. M. Gay, 1997, pàgs. 980-981).

La Universitat de Cervera, creada per decret de l'11 de maig de 1717 –bo i anul·lant les Universitats de Lleida, Barcelona, Girona, Tarragona, Vic i Tortosa–, fou un pobre reflex dels principis de la Il·lustració, malgrat que Joaquim Prats (1993) entén que la seva creació responia fonamentalment a un projecte racionalitzador de l'estructura universitària del Principat. Com diu Pierre Vilar, Felip V

va voler privar Catalunya de les seves universitats, «tingudes per subversives, i imposar-n'hi una de sola, deslligada dels centres vitals i implantada en l'auster edifici i en el paisatge gairebé castellà de Cervera» (1982, pàg. 415). En paraules encertades del pare Batllori, «es tractava, alhora, de punir Barcelona i d'alliberar-la d'un gran nombre d'estudiants, que podrien esdevenir un nucli jove de resistència, i d'aquelles Facultats que poguessin crear una cultura pròpia –la de Filosofia– i una classe dirigent abocada al govern de la cosa pública, a l'exercici de la magistratura i als alts càrrecs eclesiàstics –les de Lleis i Cànon» (1997, pàg. 168). El mateix historiador de la cultura ha subratllat el caràcter centralista de la nova institució, fet que es posà en evidència en la provisió de càtedres, les quals havien de ser cobertes per nomenament reial, a proposta del capità general de Catalunya, fet que generà un contrast colpidor amb la situació anterior, «car havia estat sempre propi de les Universitats de la Corona d'Aragó, contràriament a les de Castella, dependre directament de les Ciutats, i no pas de cap oficial reial». Aquesta situació es normalitzà el 1726, mitjançant oposicions lliures (M. Batllori, 1997, pàgs. 169-170).

Haurem de concloure, finalment, amb Enric Moreu, que «Cervera, col·lectivament insalvable, ha perdurat honorablement a les pàgines de la història gràcies a algunes de les seves individualitats» (1978, pàg. 276). Certament, tot i la presència de figures rellevants com la del jurista i humanista Josep Finestres –el pare Batllori remarca, també, la figura de l'humanista vigatà Lluçà Gallissà, molt elogiat per Finestres com a erudit i renovador dels ensenyaments de gramàtica i de retòrica– i la del jurista i economista Llätzer de Dou, el balanç final resulta mediocre. De fet, només s'hi ensenyaven Lleis, Teologia, Arts i Medicina. Endemés, Ernest Lluch ha esmentat com a inconvenients endèmics, la manca d'una política universitària general i d'un finançament regular. La precarietat de la nova Universitat marcà la seva existència, cosa que contradiu el suposat tarannà de centre pilot renovador: la falta de material químic elemental –que obligava a Cervera a dependre dels materials de rebuig de la càtedra de la Junta de Comerç–, la manca de pràctiques en els estudis de medicina i una biblioteca escassa i tancada durant llargues temporades, la van limitar extremadament (1996, pàg. 125). Per últim, tampoc emprengué la via de la reforma que van seguir les universitats de Salamanca, Valladolid o València. Fins al 1767, any que foren expulsats els jesuïtes, Prats no ha detectat iniciatives de modernitat en l'interior del claustre, mentre que entre aquella data i 1789 ha observat la lenta introducció de les concepcions noves del saber en diverses facultats –l'entrada de les idees de l'escola escocesa, sobretot a la de Filosofia, i «la sortida de l'adotzenament tradicional en els sabers universitaris» (1993, pàgs. 399-400). D'altra banda, no hem d'oblidar un altre monopoli de Cervera: la privativa d'Impremta (1718), d'impressió de tots els llibres docents, fet que li conferia un marge important de control ideològic i lingüístic, la qual generà no poques protestes i una obstinada resistència del gremi de llibreters i dels impressors, que no van deixar d'editar, sobretot publicacions menudes, obviant la privativa (X. Burgos, 1997).

Hem de resseguir, doncs, camins diferents per entendre com la inquieta societat catalana del set-cents creà la seva pròpia estratègia per accedir als estudis superiors per altres vies que la de Cervera, a banda de la migració important d'es-

tudiants cap a Gandia, Osca i València, o bé cap a Montpeller, Tolosa o Perpinyà –tot i la prohibició, també, de sortir a estudiar a l'estranger.

Cal tenir en compte, en primer lloc, la resistència continuada a l'ordre de trasllat dels estudis de Barcelona a Cervera de 1714. En tenim un clar testimoni en el dietari del convent de Santa Caterina de Barcelona, de l'orde dels dominics. Diu així: «Se ha de notar que havent llevat lo Rei la Universitat de Barcelona i haver-la trasplantada a Cervera, com i també totes les Universitats de Catalunya ab ses rendes, a instància de tot lo poble que aclamava la falta d'ensenyança, se resolgué lo P. Prior posar en lo convent dos cursos de Filosofia per los seculars admetent així mateix a les matèries de Teologia a tots los que venien que eren molts, singularment al primer curs, que començà lo P. Pt. Massanès, com estava concebut per subjecte doctíssim, acarreà a sa escola gran concurs d'estudiants i de la primera noblesa de Barcelona. Lo altre curs llegia lo P. L. F. Emmanuel Caralps, fill del convent de Vic, ab gran número també d'estudiants, que ab tots bastaven a fer tres dies de festa a S.Tomàs ab lo lluíment que antigament les feia la Universitat, fins a rodar lo claustro també d'epigrames i una de forma major sobre lo portal de la porteria, com era costum en aquell temps. Durà assò los dos anys 1716 i 1717 [...] perquè vingué ordre del rei privant del tot lo poder ensenyar a secular algú, salvo los famulios i domèstics. Ab què no pogueren completar-se los dits cursos que tan feliçment havien començat» (BUB. Ms, 1007, f. 318). Sens dubte, la voluntat repressora del règim borbònic era decidida. Unes planes abans, el dietari exposa com després de la caiguda de Barcelona, el convent acordà preventivament nomenar prior fra Lluís de Barutell, home segons diu, «molt afectat al partit del Rei de França i Espanya», i que «no obstant tota la referida prevenció serví de molt poc o ningun consol per als religiosos, perquè a poc temps estigué elegit vingueren los desterrors de tants religiosos que fou una crueltat» –i segueix explicant que alguns d'ells foren reclosos en una cel·la del convent i empresonats dos anys al castell de Tortosa, on amb prou feines eren alimentats i que, a la fi, després d'una breu estada a la presó de Barcelona, foren desterrats a Nàpols (fs. 306-307).

D'altres estudis van subsistir, com els de Cordelles, dels jesuïtes, o de Medicina a l'hospital de la Santa Creu. Però també van continuar estudis en d'altres ciutats, cosa que motivà l'ordre tallant de Felip V del 9 d'octubre de 1717 que deia: «mando absolutamente queden extintas así la dicha Universidad de Gerona como las de Lérida y Barcelona y otra cualquiera que haya en aquel Principado» (Soldevila, 1938, pàg. 58). Ordre que calgué reiterar el 1720, adreçada a les comunitats religioses de Barcelona a fi que no donessin cursos de diverses matèries i atorguessin graus acadèmics a deixebles externs. Amb tot, ens explica Ferran Soldevila, les autoritats borbòniques van acabar fent excepcions: a Tortosa es podia cursar Filosofia i Teologia al col·legi de Sant Domènec (1722), a Tarragona Gramàtica, Filosofia i Teologia (1724) i a Barcelona Filosofia, al col·legi de Sant Pau del Camp, dels benedictins, i en el col·legi dels jesuïtes, entre d'altres llocs (Soldevila, 1938, pàgs. 58-59). El Seminari de Barcelona, el 1735, reprenqué els estudis de Llatí, Retòrica i Filosofia, ampliat posteriorment. El Seminari, per tant, conclou Soldevila, no pretenia solament formar sacerdots. El bisbe Felip Aguado es proposà de suplir la «falta de Universidad no sólo respecto de los seminaristas, sino de todos los que quisiesen instruirse en las ciencias eclesiásti-

cas» (Soldevila, 1938, pàg. 74). Entre els seus estudiants, van destacar Antoni de Capmany i Francesc Salvà, que van cursar-hi Humanitats i Filosofia. L'excepció tolerada consistia en fer la llicenciatura en aquests centres religiosos per completar-la i doctorar-se a Cervera.

Què en sabem de Vic? Encara massa poc. Eduard Junyent exposà que l'existència de la Universitat Literària havia impedit la creació del Seminari, tal com havia intentat el 1635 el bisbe Gaspar Gil, en la mesura que les necessitats de cara a la formació del clergat quedaven satisfetes mitjançant els estudis de filosofia, teologia i sagrada escriptura de la Universitat. Un cop suprimida aquesta, el bisbe Manuel Muñoz, el 1749 portà endavant la institució del Seminari (1976, pàg. 260). Ramon Rial, que està treballant sobre la història del Seminari, m'ha proporcionat informacions que confirmen aquesta funció substitutòria de la Universitat que van acomplir els Seminaris d'arreu del país. Indiquen la reiterada resistència a transferir les rendes de la Universitat Literària a Cervera. També que, en organitzar-se el Seminari el 1749, la vella oposició del Consell Municipal i del Capítol de la Seu als bisbes que pretenien crear el Seminari s'esvaeix. En crear-se, s'argumentà la seva necessitat de cara a la formació dels joves de la Plana, atesa la llunyania de Cervera. Així mateix, les tradicions universitàries van ser adoptades pels regents del Seminari durant el XVIII i el XIX. Hi va haver, alhora, un traspàs de les infraestructures de la Universitat al Seminari, com la campana i els llibres. En el tombant de segle XVIII, el bisbe Veyan demanava per al Seminari de Vic el mateix reconeixement que tenien els de Tarragona i Girona per a les facultats de Teologia i Filosofia, els títols de les quals eren reconeguts a Cervera i a d'altres universitats d'Espanya.

L'expandiment dels Estudis arreu del país donà lloc, a instàncies de Cervera, a un edicte del capità general conde de Ricla el 29 de gener de 1770, que reiterava la prohibició dels Estudis superiors fora de Cervera. L'edicte reproduïa un reial decret de 1746 on s'insistia que tot i haver-se «mandado por preliminar providencia, que no se enseñasen las Ciencias fuera de ella [Cervera], excepto la Gramática y Teología Moral, y que procurando embarazar sus progresos se hacían repetidas instancias por las Iglesias y Comunidades del mismo Principado, para que se permita leer en ellas las Artes pública u universalmente, para las Familias y Criados de los Prebendados, Eclesiásticos y Seglares, con el fin de aumentar Criados, y con este nombre se relaxen en todo mis Reales ordenes, siendo esto destructivo de la expresada Universidad de Cervera». Acabava repetint la prohibició, «pues de otra suerte no llegará esta Universidad al auge que se desea» (BSG 29-I-1770). L'edicte i els decrets anteriors no fan altra cosa que confirmar els intents persistents de defugir la prohibició. D'altra banda, també pot ser entès com un resultat de l'expulsió del jesuïtes (1767), en la mesura que bona part dels estudis tolerats eren impartits per ells, de la mateixa manera que Cervera havia estat, fins aleshores, sota la influència d'aquest orde religiós.

Entretant, prenia força la reivindicació de la Universitat a Barcelona. La defensà l'Ajuntament el 1749 i ho féu amb insistència després de l'expulsió dels jesuïtes (el 1767, el 1776 i 1777), en desaparèixer els dos centres regentats per ells, que «formaban quasi un estudio general», tal com deia el 1776 (M. Ventura, 1999, pàg. 539). En aquesta representació, que constituïa una resposta al

Discurso sobre el fomento de la industria popular del fiscal del Consell de Castella Pedro Rodríguez de Campomanes –text emblemàtic del despotisme il·lustrat castellà, agrarista i preindustrial–, l'Ajuntament de Barcelona, després de rebutjar, les propostes de Campomanes tot responent que en aquella ciutat els gremis i la indústria anaven per altres camins, va aprofitar per reclamar la restauració de la Universitat: «Parece», deia el consistori, «no será violenta digresión la que en consecuencia se dirija a tratar formalmente de un restablecimiento de estudios generales o de planificación de una Universidad Literaria tan necesaria en esta ciudad, como utilísima al resto de la Provincia con otras ventajas a favor de la Industria popular, que las que consigue ni permite su actual mansión en la de Cervera». Afegia, a més, que l'ensenyament havia d'estar vinculat a la indústria, mitjançant un bon lligam entre teoria i pràctica (Lluch, 1999, pàg. 181). Per aquelles dates, l'opinió de l'il·lustrat valencià Gregori Maians –que fou rector de la Universitat de València el 1775– era contundent: «Cataluña no será sabia hasta que la Universidad se restituya a Barcelona» (M. Batllori, 1997, pàg. 192). Pocs anys abans, fins i tot Campomanes havia fet gestions per restablir la Universitat, davant les quals l'Audiència de Barcelona informà desfavorablement, argumentant el «gravísimo perjuicio que podía seguirse a la monarquía de tenerla en esta plaza, si por desgracia se perturbara la quietud de que gozan estos naturales» (Romà, 1989, pàg. xx). Es tractava d'un desig llargament esperat per la societat catalana, que no es féu realitat fins el període 1837-1842.

Un cop feta aquesta ullada al context universitari, hauríem de valorar quin fou el balanç de la Il·lustració a Catalunya. Més enllà de la precarietat universitària, hem de dir amb Josep Fontana (1988), que la Catalunya de finals del segle XVIII és plena d'idees il·lustrades i de projectes modernitzadors que tenen poc a veure amb l'absolutisme reformista espanyol. És a dir que la societat va impulsar una infraestructura cultural pròpia, d'acord amb les demandes d'una economia capitalista que s'expandia.

És veritat, com ha recordat Ernest Lluch (1996) que cal no menystenir el paper de les institucions militars i paraoficials com la Reial Acadèmia de Matemàtiques (1720), el Col·legi de Cirurgia de Barcelona (1760), la Reial Acadèmia de Ciències (1770) i la Reial Acadèmia de Medicina (1770), però no podem oblidar el dinamisme i la pressió dels grups socials emergents, que inspiraven l'activitat de la Junta de Comerç per tal de donar resposta a les exigències de modernització material del país, com ha formulat Santiago Riera (1985), en relació amb la navegació marítima i el disseny industrial del filat i del teixit del cotó. Unes exigències que no trobaven resposta en la Universitat de Cervera ni en les Sociedades Económicas de Amigos del País impulsades per Campomanes, raó que explica el seu escàs arrelament a Catalunya. Per contra, la Junta de Comerç potencià l'ensenyament superior mitjançant la creació de l'Escola de Nàutica (1770), la de Nobles Arts (1775) i la de Comerç (1786). La Il·lustració a Catalunya, doncs, va tenir un caràcter eminentment aplicat. Darrere d'aquestes institucions trobem la burgesia dels negocis, ben representada a la Junta de Comerç per alguns dels cognoms més rellevants (Milans, Glòria, Guàrdia, Duran...).

De fet, tal com ha posat en relleu Josep Fontana (1988), el despotisme il·lustrat espanyol i els laics il·lustrats catalans caminaven en direccions oposades, cosa

que es manifestava no solament en la poca difusió de la literatura il·lustrada castellana a Catalunya, sinó en l'escassa validesa de les seves formulacions per a aquest país, com hem pogut veure en parlar del *Discurso* de Campomanes, basat en l'autoconsum i en un model de societat rural, quan a Catalunya ja s'havien consolidat l'agricultura comercial, la protoindústria i un model urbà.

El balanç de la Il·lustració a Catalunya té unes referències obligades. Lluch (1996) ha remarcat l'actitud jansenitzant dels bisbes Francesc Armanyà i Fèlix Amat en la lluita contra un doble front: el de la ciència més tradicional, i el que representava la Il·lustració en el seu sentit més autèntic i radical. També ha esmentat un dramaturg amb més de 200 títols, enlluernat per Maria Teresa d'Àustria i el model hongarès, Lluçà Francesc Comella (un vigatà oblidat que caldria recuperar per a la memòria col·lectiva); els músics Antoni Soler i Ferran Sors i alguns científics com Francesc Salvà i Campillo i Antoni Martí Franquès; artistes com Damià Campeny o Pasqual Pere Moles.

Però, per damunt de tot, excel·lí la tasca intel·lectual de Jaume Caresmar i Antoni de Capmany, que, en l'intent d'oferir suport a les aspiracions econòmiques de la Junta de Comerç, van explorar el passat català amb l'objectiu de defensar un projecte econòmic basat en el desenvolupament comercial, en la línia de David Hume i Adam Smith, malgrat que creien que la seva realització era possible sense alterar les estructures socials de l'Antic Règim (Fontana, 1988). En aquest context es va emmarcar l'interès per la història, amb l'objectiu de descobrir la identitat pròpia: l'Acadèmia de Bones Lletres va néixer amb la intenció d'elaborar una història de Catalunya. Antoni de Capmany va culminar l'objectiu amb les *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, on, tal com ha posat en relleu Pierre Vilar (1973), va fer realitat la història econòmica, entesa com una disciplina que volia assolir una explicació del desenvolupament de la societat catalana medieval –en la qual la manufactura i el comerç van tenir un paper cabdal– amb l'objectiu d'extreure'n conclusions per al present, tot anticipant-se, d'aquesta manera, als mètodes historiogràfics moderns. A les *Memorias*, alhora, exaltava l'antic govern de la ciutat de Barcelona, on hi predominaven els comerciants i els menestrals, «aquellos hombres cuyo interés particular era inseparable del general» (Capmany, 1961, I, pàg. 397).

Sens dubte, una altra característica rellevant de la Il·lustració a Catalunya va ser la seva capacitat d'oferir projectes de futur, com féu la societat catalana de finals del xviii, abans de la desfeta de 1714, amb Feliu de la Penya al capdavant. Francesc Romà i Rossell, advocat, autor de *Las señales de la felicidad en España y medios de hacerlas eficaces* (1768), proposà que una monarquia de caràcter il·lustrat entrelligués tots els ressorts econòmics (agricultura, indústria, comerç, població) a fi d'assolir una major integració del mercat espanyol tot respectant, però, les diferències «provincials», bo i aprenent els vencedors, allò de positiu que els poguessin ensenyar els pobles vençuts o, tal com deia, «agregats». Només així seria possible «la exterminación de toda parcialidad y unión sincera de las Provincias» (F. Romà, 1989, pàg. 301 i seg.). En la seva formulació, les referències a Hongria i a la política de Maria Teresa d'Àustria no hi mancaven. A més, Lluch veu la seva mà en el «Memorial de greuges» que els diputats de Barcelona,

València, Saragossa i Palma de Mallorca van presentar a Carles III el 1760, en el qual defensaven la diversitat de lleis i institucions en els territoris de la monarquia, denunciaven la discriminació que patien els membres d'aquests territoris en l'ocupació de càrrecs públics i eclesiàstics, exposaven el problema de la repressió lingüística i cultural i, finalment, reivindicaven les antigues estructures polítiques abolides el 1714 (J. M. Torras, 1996, pàg. 92 i seg.). La referència a les institucions perdudes el 1714 i l'intent de recuperar parcel·les de la llibertat col·lectiva van ser una constant en tots aquests projectes.

El darrer text rellevant fou el *Discurso sobre la agricultura, comercio e industria del Principado de Cataluña de la Real Junta de Comercio de Barcelona*, de l'any 1780, un treball col·lectiu en l'elaboració del qual Jaume Caresmar va tenir un protagonisme important. El seu interès rau en el fet que incorpora les fórmules descentralitzadores del suís Jacques Necker –assajades a França– i el seu sistema intermedi entre la regulació estricta i el lliure comerç, les quals atenuen el marc estatal bo i revaloritzant les institucions territorials internes, provincials, municipals i gremials, en un plantejament que s'adequava a les inquietuds dels catalans.

Lluch (1973, 1996) ha remarcat la importància del que anomena el «programa del 1780» que gira a l'entorn del *Discurso*, de les *Memorias Históricas* i de les *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes*, com el millor fruit de la Il·lustració aplicada a Catalunya i un autèntic projecte de país. Aquest projecte englobava la història, la literatura i una visió de present i de futur de l'economia –malgrat que no incorporava la llengua catalana–, el qual va constituir una referència indispensable per al desvetllament lingüístic i cultural del segle XIX amb la Renaixença.

Certament, el temps de la Il·lustració i la florida de projectes de caràcter econòmic van posar de manifest el divorci entre una Catalunya que avançava cap a la industrialització i una Espanya estancada i agrària, el govern de la qual no oferia solucions a les necessitats d'una societat on persistia un programa cultural i polític propi.

Posats a fer balanç del segle de la Il·lustració a Catalunya, conclourem que si encaixem el projecte econòmic reeixit, hereu del 1705 –dels inicis de la guerra de Successió–, amb la persistència d'unes idees polítiques que tenien com a punt de referència les antigues llibertats perdudes –també un substrat austriacista–, amb els nous projectes de la mà dels il·lustrats catalans, s'esbossa una visió de conjunt del segle XVIII que, lluny d'acréixer les ruptures en el pas dels temps moderns als contemporanis, accentua les continuïtats amb la Renaixença, la industrialització i el catalanisme del vuit-cents. Una visió, en definitiva, que matisa de manera substancial la idea que el XVIII fou un segle de «desnacionalització», en el qual Catalunya s'hauria esforçat per esdevenir província. Per reforçar aquesta impressió de continuïtat, evocarem les paraules d'Antoni de Capmany a l'espai de llibertat de les Corts de Cadis, el 1812, on actuà com a consultor per a les matèries històriques. Després de demostrar la feblesa tradicional del parlamentarisme castellà enfront del catalanoaragonès, el qual, deia, possibilitava marges de llibertat i de participació molt superiors, recordà als diputats que els catalans van gaudir

d'aquestes llibertats en «una monarquía (pero templada por leyes constitucionales)... hasta el año 1714, en que las armas de Felipe V, más poderosas que las leyes, hicieron callar todas las instituciones libres en Cataluña» (F. J. Fernández, E. Cantero, 1993, pàgs. 189-190).

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALBAREDA, J., GIFRE, P. (1999). *Història de la Catalunya moderna*. Edicions UOC-Pòrtic, Barcelona.
- BATLLORI, M. (1997). *La Il·lustració. Obra completa*, vol. IX. Ed. a cura d'E. Duran i J. Solervicens. Tres i Quatre, València.
- BADA, J. (1992). *L'església de Barcelona en la crisi de l'Antic Règim*, Herder, Barcelona.
- BURGOS, X. (1997). «Privilegios de imprenta y crisis gremial. La imprenta y librería barcelonesa ante el privilegio de impresión de los libros de enseñanza de la Universidad de Cervera». *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, xv, Barcelona, pàgs. 257-298.
- CAPMANY, A. (1961). *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de de Barcelona*, vol. I. Cámara Oficial de Comercio y Navegación de Barcelona, Barcelona.
- CASANOVAS, R. P. I. (1953). *La cultura catalana en el siglo XVIII*, Balmes, Barcelona.
- CORTS, R. (1988). «Jansenisme i regalisme a l'època de Carles III. Algunes observacions sobre l'episcopat català: Climent, Armanyà, Amat». *Pedralbes*, 8-II. Universitat de Barcelona, Barcelona, pàgs. 389-402.
- FERNÁNDEZ, F. J., CANTERO, E. (1993). *Antonio de Capmany (1742-1813). Pensamiento, obra histórica, política y jurídica*. Fundación Francisco Elías de Tejada y Erasmo de Pércopo, Madrid.
- FONTANA, J. (1988). *La fi de l'Antic Règim i la industrialització (1787-1868)*. *Història de Catalunya*, v, Edicions 62, Barcelona.
- GARCÍA ESPUCHE, A. (1998). *Un siglo decisivo. Barcelona y Cataluña, 1550-1640*. Alianza Editorial, Madrid.
- GAY ESCODA, J. M. (1997). *El corregidor a Catalunya*, Marcial Pons, Madrid.
- JUNYENT, E. (1976). *La ciutat de Vic i la seva història*. Curial, Barcelona.
- LLUCH, E. (1973). *El pensament econòmic a Catalunya, 1760-1840: els orígens ideològics del proteccionisme i la presa de consciència de la burgesia catalana*. Edicions 62, Barcelona.
- LLUCH, E. (1996). *La Catalunya vençuda del segle XVIII. Foscors i clarors de la Il·lustració*. Edicions 62, Barcelona.
- LLUCH, E. (1999). *Las Españas vencidas del siglo XVIII. Claroscuros de la Ilustración*. Crítica, Barcelona.

- MOREU REY, E. (1998). «Els nuclis il·lustrats i els principals centres de cultura», *Història de Catalunya*, IV, Salvat, Barcelona, pàgs. 273-285.
- PRATS, J. (1993). *La Universitat de Cervera i el reformisme borbònic*. Pagès Editors, Lleida.
- PRATS, M. (1995). «L'estat de la llengua i de la cultura», a B. de Riquer (dir.), *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*, 5, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, pàgs. 308-325.
- RIERA, S. (1985). *Ciència i tècnica a la Il·lustració*. La Magrana, Barcelona.
- ROMÀ I ROSSELL, F. (1989). *Las señales de la felicidad de España y medios de hacerlas eficaces*. Estudi preliminar d'E. Lluch. Diputació de Barcelona. Alta Fulla, Barcelona.
- SOLDEVILA, F. (1938). *Barcelona sense Universitat i la restauració de la Universitat de Barcelona (1714-1837)*. Monografies històriques, IV, Universitat de Barcelona, Barcelona.
- TORRAS, J. M. (a cura de) (1996). *Escrits polítics del segle XVIII. Documents de la Catalunya sotmesa*, IUHJV-Eumo Editorial, Vic.
- VENTURA, M. (1999). «El Col·legi de Cordelles sense els jesuïtes, un projecte fracassat». *Historia moderna. Historia en construcción*, vol. 1. C. Martínez Shaw (ed.). Milenio, Lleida, pàgs. 529-540.
- VILAR, P. (1982). «Les transformacions del segle XVIII». *Història de Catalunya*, J. Nadal Farreras-P. Wolff (dirs.), Oikos-Tau, Vilassar de Mar, pàgs. 385-420.
- VILAR, P. (1973). *Assaigs sobre la Catalunya del segle XVIII*. Curial, Barcelona.

FONTS CITADES

- BSG. Biblioteca del Seminari de Girona. Edicte de 29-I-1770. Ambrosio Funes de Villalpando. *Por quanto se nos ha representado por el Cancelario y Claustro de la Real y pontificia Universidad de Cervera...*
- BUB. Biblioteca Universitària de Barcelona. Annals del convent de Santa Caterina de Barcelona. Ms. 1005-1007, III.